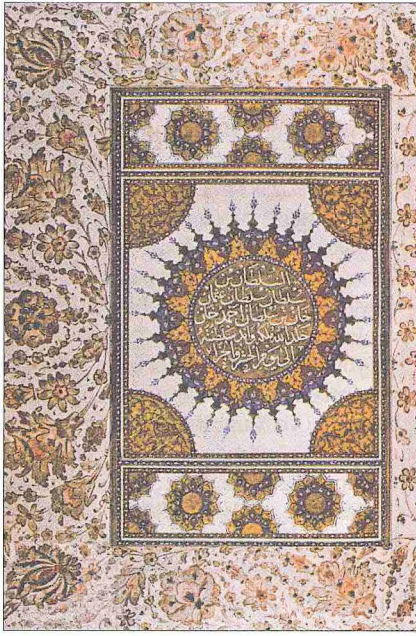

II. Osman divanının zahriyesi (TSMK, Revan Köşkü, nr. 741)

sinden korkulmayan, hor görülen biri haline geldiğini, bir hükümdara karşı olması gereken saygıyı ve korkuyu yitirdiğini yazar (*The Negotiations*, s. 48-49). Gerçekten de asker ve ulemânın ona karşı hareketleri bu psikolojik havayı açık şekilde yansıtır. II. Osman gençliği dolayısıyla etrafındakilerin sözlerine kolayca kanmış olabilir, hatta onların telkiniyle Osmanlı Devleti'ne muhtemelen örnek aldığı Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman döneminin şaşaasını yaşatmak isteğiyle birtakım ıslahata teşebbüs etme niyetinde bulunduğu da düşünülebilir. Ancak ona yüklenen büyük reformcu ve yenilikçi yakıştırmasının XIX ve XX. yüzyıl tarihçilerinin siyasi mesajlarıyla ilgili olduğu açıktır. II. Osman'ın uzun süredir yerleşmiş bulunan halktan kopmuş, yalnızlaştırılmış padişah modelinin dışında halkla bütünleşme eğilimi öne çıkan bir gazi hükümdar tipini benimsediği yahut yakınlarınca kendisine böyle bir rol biçildiği söylenebilir. "Fârisî" mahlasıyla yazdığı şiirleri yüksek bir edebî gücü yansıtır. Bazı hayratı ve tahsis ettiği vakıfları bulunmaktadır. Başına gelen olaylar hakkında popüler birçok edebî eser ve tiyatro oyunları kaleme alınmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

82 Numaralı Mühimme Defteri (nşr. Hacı Osman Yıldırım v.dğr.), Ankara 2000, s.123-244; TSMA, nr. E. 6281, E. 85219, D. 73, 2007; Mus-

tafa Sâfî'nin Zübdetü'l-tevârîh'i (haz. İbrahim Hakkı Çuhadar), Ankara 2003, II, 23-25, 304; Hâlisî, II. Osman Adına Yazılmış Zafer-nâme (nşr. Yaşar Yücel), Ankara 1983; a.mlf., *Beşâretnâme-i Sultan Mustafa Han*, Viena Nationalbibliothek, nr. Mkt. 21; Hüseyin Tüğü, *Musibetnâme* (haz. Nezihi Aykut, doçentlik tezi, 1988), İÜ Ed. Fak.; Ganîzâde Mehmed Nâdirî, *Şehnâme*, İÜ Ktp., TY, nr. 3635; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, I, 655-658; Hasanbeyzade Ahmed, *Târîh* (haz. Nezihi Aykut), Ankara 2004, III, 898, 921-950; Bostanzâde Yahyâ Efendi, *Vak'a-i Sultan Osman Han*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 611; a.e.: II. Osman'ın Şahadetî (nşr. Orhan Şaik Gökyay, *Atsız Armağanı* içinde), İstanbul 1976, s. 187-256; Mehmed b. Mehmed er-Rûmî (Edirneli)'nin Nuhbetü't-tevârîh ve'l-ahbâr'ı ve Târîh-i Âli Osmân'ı (haz. Abdurrahman Sağır, doktora tezi, 2000), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 16-18; Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Târîhi (haz. Ziya Yılmaz), Ankara 2003, II, 671-763; Peçuyulu İbrahim, *Târîh*, II, 362-388; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, I, 390-412; II, 2-24; Solakzâde, *Târîh*, s. 699-760; Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Ravzatü'l-ibrâr*, Bulak 1248, s. 534-549; Nâimâ, *Târîh*, II, 162-234; *The Negotiations of Sir Thomas Roe in his Embassy to the Ottoman Porte, From the Year 1621 to 1628*, London 1740, s. 45-52; Hammer (Atâ Bey), IX, 174-229; Zinkeisen, *Geschichte*, III, 730-753; Danon, "Genç Osman Vak'a-sına Ait Monografiler", *Batı Dillerinde Osmanlı Tarihleri* (Danışmend, *Kronoloji*² içinde), VI, 263-328; Danışmend, *Kronoloji*², III, 273-312; L. Perce, *Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğunda Hükümlerlik ve Kadınlar* (trc. Ayşe Berktaş), İstanbul 1996, s. 133-135, 142-143, 244, 310-311; Tufan Gündüz, "II. Osman'ın Hotin Seferi (1621)", *Osmanlı*, Ankara 1999, I, 465-471; Baki Tezcan, "II. Osman Örneğinde İlerlemeci Tarih ve Osmanlı Tarih Yazıcılığı", a.e., VII, 658-668; a.mlf., "Zafername Müellifi Halisi'nin Bilinmeyen Bir Eseri Münasebetiyle", *Osm. Ar.*, XIX (1999), s. 83-98; G. Piterberg, *Osmanlı Trajedis: Tarih Yazımının Tarihle Oyunu* (trc. Uygur Abacı), İstanbul 2005, tür.yer.; Şevket Rado, "Nihadî Tarihine Göre Genç Osman Faciası", *Hayat Tarih Mecmuası*, XIII/147, İstanbul 1977, s. 4-7; XIII/148 (1977), s. 4-8; Şinasi Altundağ, "Osman II", *JA*, IX, 443-448; J. H. Kramers, "*Othmân II*", *Et*² (İng.), VIII, 182.

FERİDUN EMECEN

OSMAN III (عثمان)

(ö. 1171/1757)

Osmanlı padişahı
(1754-1757).

1 Receb 1110'da (3 Ocak 1699) Edirne Sarayı'nda doğdu. Babası II. Mustafa, annesi Şehsüvar Vâlide Sultan'dır. Babasının Edirne Vak'ası ile (1703) tahttan indirilmesinin ardından Topkapı Sarayı'nda Şimşirlik Dairesi'ne gönderildi. Buradaki diğer şehzadelerle birlikte 22 Zilhicce 1116'da (17 Nisan 1705) gizlice sünnet edildi. Zilkade 1124'te (Aralık 1712) Edirne'ye giden

III. Ahmed'in maiyetindeki şehzadeler arasında yer aldı. Ayrıca daha sonra padişahın şehir içi ve şehir dışındaki gezilerinde bulundu. Ağabeyi I. Mahmud'un 1 Ekim 1730'daki cülûsuyla beraber tahtı bekleyen en büyük şehzade oldu. Elli üç yıl süren bu dönemle ilgili olarak "pîştahat" adı verilen taşınabilir küçük yazı masaları, çekmeceler yaptığı dışında fazla bilgiye ulaşılamamaktadır.

I. Mahmud'un vefatı üzerine 28 Safer 1168 (14 Aralık 1754) Cuma günü elli sekiz yaşında tahta çıktı. Osmanlı tarihinde en uzun süreyle Şimşirlik Dairesi'nde kalan şehzadedir. Yeni padişah hutbelerde adının "sultânü'l-berreyin ve'l-bahreyin" ilâvesiyle birlikte okunmasını istedi. Tahta çıkışının altıncı günü olan 4 Rebîülevvel'de (19 Aralık) annesi Şehsüvar, Eski Saray'dan Topkapı Sarayı'na getirildi. Ertesi gün düzenlenen kılıç alayında Eyyüp Sultan Türbesi'nde Şeyhülislâm Seyyid Murtaza Efendi'den kılıç kuşandı. 10 Rebîülevvel'deki (25 Aralık) ulûfe divanında hazineden çıkarılan 2394 divanî kese cülûs bahşişi emeklilerini de kapsayacak şekilde kapıkullarına dağıtıldı. Cülûs haberi için Lehistan, Rusya ve Avusturya-Macaristan'a elçiler, diğer ülkelere ise mektuplar yollandı.

III. Osman ilk icraatı birlikte çalışacağı vazifelileri seçmek oldu (*Rûzmerre*, vr. 1^a-3^a). Saltanatı boyunca sadrazamlık başta olmak üzere üst dereceli devlet görevlerinde kısa aralıklarla yaptığı değişiklikler, sadâret makamının bir önceki padişah devrinde oluşan son derece ağırlıklı rolünü azaltmaya yönelik teşebbüsler olarak değerlendirilebilir. Vassâf Abdullah Efendi 28 Rebîülevvel 1168'de (12 Ocak 1755) şeyhülislâmlığa, Hekimoğlu Ali Paşa da 3 Cemâziyelevvel'de (15 Şubat) sadrazamlığa getirildi. Üçüncü defa bu vazifeyi üstlenen Ali Paşa, elli üç gün sonra Ayvansaray'daki on iki saat süren yangınla beraber görevinden uzaklaştırıldı. Bu amaçla kullanıldığı ender olarak görülen Kızkulesi'nde bir gün tutulduktan sonra vâlide sultanın ricasıyla idamdan kurtuldu ve Magosa'ya sürüldü. 6 Şâban 1168'de (18 Mayıs 1755) yeni sadrazam Nâilî Abdullah Paşa ve 27 Şâban'da (8 Haziran) yeni şeyhülislâm Damadzâde Feyzullah Efendi oldu. Eski silâhdar Biyıklı Ali Paşa'nın 16 Zilkade 1168'de (24 Ağustos 1755) başlayan veziriazamlığı ise altmış üç gün sürdü ve 19 Muharrem 1169'da (25 Ekim 1755) idamıyla sonuçlandı. Yaklaşık beş ay sadârette kalan Yirmisekizçelebizâde Mehmed Said Paşa'nın 1 Receb 1169'da (1 Nisan 1756) mührü devrettiği Köse Mustafa Paşa bu görevi

ikinci defa üstlenmişti. Onun 20 Rebîülâhîr 1170'te (12 Ocak 1757) azlinin ardından 8 Cemâziyelâhîr'de (28 Şubat) mührü Halîp'ten gelip teslim alan Râgîb Paşa devrin son sadrazamıdır (BA, *Dîvân-ı Hümâyûn*, *Ruûs Defterleri*, nr. 50, s. 251). Böylece padişah üç yıllık saltanatı dönemi boyunca sadrazamlığa altı, şeyhülislâmlığa dört ve kaptanıderyâlığa bir defa yeni tayin yaptı. Sadrazamların görevden uzaklaştırılma sebepleri arasında yolsuzlukla suçlanma, yalan söyleme, yangınlar ve halkın şikâyetleri bulunur. Kafes yıllarında kendisini yakından tanıdığı, padişah olduktan sonra Mısır'dan getirttiği ve 27 Zilkade 1168'de (4 Eylül 1755) Dârüssaâde ağası yaptığı Ebû Kûf / Ebûlvukûf Ahmed Ağa bütün bu görev değişikliklerinde perde arkasındaki isim olarak görünür. Tarihçi Şem'dânîzâde Süleyman Efendi sıkça yapılan değişiklikleri padişahın garip meşrebine, kimsenin onun meşrebine uygun davranamamasına bağlar (*Mür'i't-tevârih*, II/A, s. 8).

III. Osman, saltanatının ikinci yılında önce dindarlığı ile temayüz eden annesi Şehsûvar Vâlide Sultan'ı kaybetti (27 Receb 1169 / 27 Nisan 1756). Ardından veliaht konumundaki en büyük şehzade Mehmed 29 Rebîülevvel 1170'te (22 Aralık 1756) hastalık sebebiyle kırk iki yaşında vefat etti. Şehzadenin ocaklılar, sadrazam ve şeyhülislâm tarafından kontrol edilen cenazesi kaynaklara göre 5000 kişinin katıldığı büyük bir cemaatle kılındı. Köse Mustafa

Paşa'nın girişimiyle şehzadenin zehirlenerek öldürüldüğüne dair çağdaş eserlerin verdiği haberler, Köse Mustafa Paşa'nın bir sonraki padişah olan III. Mustafa devrinde üçüncü defa sadrazam ve ayrıca onun kızı Şah Sultan'a namzet olması sebebiyle iki farklı şekilde yorumlanabilir. Sadrazamlık ve damat adaylığı, mükâfatlandırmaktan daha çok suçlamanın asılsızlığına delil olmalıdır. III. Osman'ın saltanatı sırasında Eflak ve Boğdan voyvodaları bir defa değiştirilmiş, Arslan Giray'ın vefatı sebebiyle Kırım Hanlığı'na Halim Giray, Mehmed Paşa'nın kargaşada öldürülmesinden sonra Cezâyir-i Garb beylerbeyiliğine Ali Paşa tayin edilmişti. Yüzyılın başından itibaren devam eden bütçenin fazla vermesi durumu bu dönem boyunca da değişmemiş, kapıkulları mevâciblerinin toplam giderler içindeki yaklaşık % 33'lük payı korunmuştu. Ayrıca cülûsun ardından kestirilen "sikke-i cedîd"de olduğu gibi altınlarda da darp yeri olarak "İslâmbol" adının kullanımı sürdürülmüştü. Yine cülûs dolayısıyla Mûteferrika İbrâhim Matbaası'nın işletilmesiyle ilgili fermanın yenilendiği görülür (Rebîülâhîr 1168 / Ocak 1755).

İstanbul'da iki küçük ölçekli deprem, bir sel felâketinin vuku bulduğu III. Osman devrinde şiddetli soğuklar ve yangınlar dikkati çeker. 1168 yılı Rebîülevvel ayı sonlarında (Ocak 1755) Haliç donmuş, Defterdar İskeleyi'den Sütüce ve Hasköy iskelelerine, Fener ve Ayvansaray'dan karşıya yürüyerek geçilmişti. Meydana gelen dört büyük yangın ise büyük tahribata yol açmıştı. Bunlardan ilki 7 Rebîülevvel 1168 (22 Aralık 1754) Cumartesi gecesi Mahmudpaşa / Sultanhamam'da çıkmış ve on sekiz saat sürmüş, ikincisi 2 Şevval 1168 (12 Temmuz 1755) Cuma gecesi Kadirga Limanı yakınında başlamış ve on beş saat devam etmişti. Daha sonraki Hocapaşa ve Cibali yangınları ise sur içi İstanbul'u için bir felâket mahiyetindedir. 22 Zilhicce 1168'de (29 Eylül 1755) Pazartesi gecesi Hocapaşa'da çıkan ve kırk saat süren yangında Ayasofya, Bahçekapı ve Mahmudpaşa semtleri enkaz haline gelmiş, Paşakapısı'nın da içinde bulunduğu birçok devlet dairesi yanmış, halkın eşyalarını taşıması için ilk defa sarayın Soğukçeşme Kapısı açılmış, söndürme işiyle uğraşan ve yaralanan 328 kapıkuluna atıyyeler verilmişti (BA, D.BŞM, nr. 41180, s. 2-3). 8 Şevval 1169 (6 Temmuz 1756) Pazartesi gecesi başlayan ve iki gün iki gece süren daha büyük bir yangın Cibali Kapısı'ndan sur içine yayılmıştı. İstanbul'un üçte ikisinin

enkaza dönüştüğü son iki yangının bilançosu rakamlarla tesbit edilmiş ve bundan sonra bizzat padişahın ve sadrazamların temel vazifesi buradan kaynaklanan meselelerin çözümü yönünde olmuştur.

Bu dönemde Anadolu'da ve Rumeli'deki eşkıyalık ve özellikle başı boş leventlerin hareketlerine karşı hükümler gönderildiği ve padişahın bu meselelerle de ilgilediği kaydedilmektedir. Bozulmuş ve Cihanbeyli aşiretlerine, İran'daki kargaşa sebebiyle Ermeniler'e, Erzurum ve Sivas çevresindeki eşkıyaya karşı birtakım tedbirler alınmış, meşhur âyan Karaosmanoğlu Hacı Mustafa Ağa yakalanıp idam edilmiş, 1 Rebîülevvel 1169'da (5 Aralık 1755) İstanbul'a ulaştırılan başı ocaklı olduğu için siyaset taşında teşhir edilmiştir. Hac güzergâhındaki eşkıyalığı ve vakıflardaki yolsuzlukları padişahın sert tedbirlerle ortadan kaldırmaya çalıştığı da belirtilir. Mekte ve Medine'deki karışıklıklar, hacıların durumu devrin ender yapılan meşveret meclisinin temel gündemini oluşturmuştur.

Her padişah döneminde halka yönelik olarak çıkan yasaklar bu devirde de tekrarlandı. III. Osman zamanında üzerinde en çok durulan yasak Rumeli ve Anadolu'dan İstanbul'a yönelen göçle alakalıdır. İstanbul'da işi olanların ancak bir iki kişiyi geçmemek şartıyla geçişlerine izin verildi. Kadınların giyimi ve sokağa çıkışlarıyla ilgili yasaklar da sürdü. Özellikle genç kadınların "moda" (tavr-ı cedîd) kıyafetlerle dolaşmamaları, renkli ve yakaları uzun olmayan, bol / geniş ferâceyle ve sadece işlerini görmek amacıyla çarşı pazara çıkmaları, padişahın cuma selâmlığı ve gezileri sırasında ortalıkta görünmemeleri istendi. Atlarda gümüş aksesuarların ve zirler dışında kullanılmaması, gayri müslimlerin kendilerine ait kıyafetleri giymeleri, izinli olanlar dışında bunların beygire ve üç çiftte kayığa binmemeleri hatırlatıldı (BA, MD, nr. 156, s. 309/1; nr. 157, s. 55/1, 56/1, 84/1, 85/2; nr. 159, s. 56/2, 296/1-2). Padişahın tebdil gezilerinde gayri müslimlerden birkaçını bu gibi sebeplerle astırdığını yazan Vak'ânüvis Hâkim Mehmed Efendi çarşı pazarda bütün çubuğu ile alelen gezmenin yasaklandığını, gizlice ve edebiyetle içmeye ise yasaklama olmadığına ayrıca duyurulduğunu yazar (*Tarih*, vr. 251^a). Ancak bu yasakların çok etkili olmadığı ve takip edilemediği de devrin kaynaklarında belirtilir.

Dış siyasette Avrupa devletlerine oranla epeyce sakin bir dönem yaşandı. Prusya Kralı II. Friedrich, gayri resmî olarak gön-

III. Osman (TSMK, III. Ahmed, nr. 3109, vr. 24^b)

derdiği bir heyetle Osmanlı Devleti ile ticaret ve dostluk antlaşması yapmak için girişimlerde bulundu. Kralın mektuplarıyla birlikte gizlice sahte kimlikle gelen ve İsveç elçisi aracılığıyla reisülküttâb ile görüşebilen A. Regin'e uygun bir zamanda bu konunun ele alınabileceği cevabı verilmişti. Fransa, Rusya ve Avusturya'nın Prusya ve İngiltere'ye karşı oluşturdukları ittifak ve 1756'da başlayan Yediyıl savaşları dolayısıyla Prusya için antlaşma çok daha önem kazanmış, İstanbul'a gelen aynı temsilci benzeri cevaplarla karşılanmıştı. Savaşın devam ettiği sürede söz konusu ülkelerin İstanbul'daki mevcut elçiliklerinin hükümete ulaştırdıkları takrirler Osmanlı Devleti'ni taraf olmaya sevketmeye yönelik çeşitli güvenceleri, vadileri ve diğer ülkelerle ilgili şikâyet ve ihbarları ihtiva eder. Tarafsızlığın ve ihtiyatın bırakılması düşüncesi Râgıb Paşa'nın sadârete gelişyle daha da perçinlenmişti. Yediyıl savaşları ve elçiliklerin teşebbüsleri padişaha sunulan 29 Muharrem 1170 (24 Ekim 1756) tarihli mektupta bu devletlerin birbirlerinin kuvvetlerini kırmalarının "hayırlı" olduğu şeklinde değerlendirilmekteydi (BA, Ali Emîrî - III. Osman, nr. 7348).

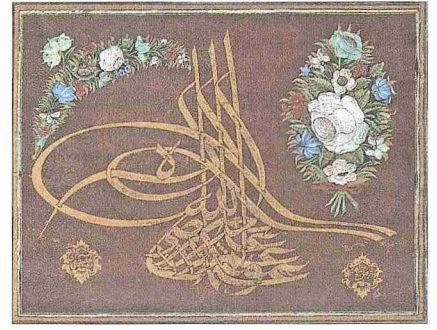
Osmanlı Devleti ile Danimarka Krallığı arasında imzalanan dostluk, seyrisefâin ve ticaret antlaşması bu ülke ile ilk ve devrin tek antlaşmasıdır. Danimarka kralının vezîriâzama 26 Şevval 1169'da (24 Temmuz 1756) ulaştırdığı ilk talebinden sonra takrirlerle konu gündemde tutulmuş (BA, Ali Emîrî - III. Osman, nr. 4157), müzakereler ve karşılıklı mektuplaşmaların ardından antlaşma 20 Muharrem 1170'te (15 Ekim 1756) imzalanmıştır. Tasdiknâmelerin değişimi vb. işlemlerden sonra antlaşma protokolleri 16 Zilkade 1170'te (2 Ağustos 1757) tamamlanmıştır (BA, *Nâme-i Hümayûn Defterleri*, nr. 1, s. 75-78). Yeni padişahın cülûsunda elçilerin hediyelerle tebrikte bulunmaları geleneği ilk defa Avusturya elçisi tarafından uygulanmamıştı. III. Osman'ın Avrupalı elçilere kabbullerde kürk yerine hil'at giydirilmesi talebi artık "kânûn-ı kadim" in kürk olduğu cevabıyla tatbik edilmemiştir.

III. Osman midesindeki rahatsızlık yüzünden birkaç cuma selâmlığına güçlüğüle katılabildi; 14 Safer 1171'deki (28 Ekim 1757) aynı merasim için yakınlığı sebebiyle aceleyle mahfili de hazırlanan Yeşilki-remittli Cami'ye gidemedi. İki gün sonra da 16 Safer 1171'de (30 Ekim 1757) vefat etti. Bazı Batı kaynaklarında uyluğundaki bir uru aldırıldığı ameliyatın ardından öldüğü belirtilir. Yeniçeri ağası, sekbanbaşı ve

kul kethüdâsının kontrol etmesinden sonra yıkanan cenazesi Yûsufî / Selimî kavuk, bir siyah sorguç ve birkaç parça Kâbe örtüsüyle beraber taşınarak Nuruosmaniye'deki türbesi yerine Yenica'mî'deki Turhan Vâlide Sultan Türbesi'ne defnedildi (BA, KK, nr. 676, mükerrer 1, s. 2-4; *Rûzmerre*, nr. 397, vr. 30^a-33^a). Bu değişiklik yeni padişah III. Mustafa'nın emriyle olmuştur.

Padişahın kişiliği üzerine çağdaşı tarihçilerin görüş birliği içinde olduğu husus "teennî"sinin olmadığı, rüşvet ve yalandan nefret ettiği şeklindedir. Ansızın karar veren ve daha sonra bundan üzüntü duyan bir kişiliğe sahip olduğu üzerinde durulur. Örnek vak'alarıyla birlikte onun tutumlu olmaya, adaletle muamele etmeye ve halkın ihtiyaçlarıyla yakından ilgilenmeye çalıştığı aktarılır. Şimşirlik Dairesi'nde geçirdiği uzun yılların onda bıraktığı izleri belirlemek mümkün değildir. Nesih hattıyla kaleme aldığı hatt-ı hümayunları güzel ve okunaklıdır. Cülûs'un ilk aylarından itibaren üçünün ismi bilinen dört kadını (başkadinefendi Leylâ, üçüncü kadinefendi Zevki ve dördüncü kadinefendi Ferhunde Emine) ve en son sayısı dörde ulaşan ikbal-leri bulunmaktaydı. I. Mahmud devrinde sayıları artmış olan müzisyen câriyelerin bir kısmı saraydan çıkarılırken Mahbub Hoca ve Hâfize Hoca gibi yeni câriyeler Harem'e alınmıştır. III. Osman'ın da çocuğu olmamış, böylece yaklaşık otuz yıl sarayda ve dışarıda doğum şenliği yapılamamıştı. Mirâhur-ı evvelin oğlu Sultanzâde Mehmed'in 15 Zilhicce 1169'daki (10 Eylül 1756) sünnet töreninin Karaağaç Bahçesi'ndeki Has Oda'da yapılması bu özlemle irtibatlandırılabilir.

III. Osman'ın günlük hayatında tebdil gezileri özellikle dikkati çeker. Faaliyetleriyle ilgili *Rûznâme*'sine göre (TSMA, nr. E 12358, s. 1-5, 8-11) başlıca tomak, menzil cirdi oyunlarını, tüfek ve ok atışlarını izler, mûsiki, mâni dinlemekten hoşlanırdı. IV. Murad'ın silâhlarını incelediği, yeni bir kalyon indirilişi dolayısıyla Tersane'ye, top dökümü için Tophane'ye gittiği, dört büyük yangında yangın mahallinde bulunduğu öğrenilmektedir. Bazan dört gün kadar süren ve sadece harem üyelerinin katılabildiği halvet-i hümayunlar Küçük Gök-su, Sâdâbâd, Beşiktaş Sahilsaray ve Karaağaç Sarayı'nda yapılmaktaydı. Karşına câriye çıkmaması için Harem Dairesi'nde ökçeleri gümüş çivili ayakkabılarla dolaştığına dair tekrarlanan rivayetlerin kaynağına rastlanmamıştır. Yeni çıkan meyvelere ve kahveye düşkün olduğu kayıtlarda belirtilmektedir.

III. Osman'ın tuğrası

Silâhdar ve Devâtdar Ağa ile çıktığı tebdil gezilerinde çok defa ulemâ kıyafetini kullandığı, muhtemelen doğduğu ve çocukluğunun ilk yıllarını geçirdiği şehir olmasından hareketle kendisini Edirneli Osman Ağa olarak da tanıttığı belirtilir (İsmâil Ziyâî, vr. 259^{a-b}). Halvetiyye'nin Ramazâniyye şubesinde kendi adıyla bir kolu oluşan ve Üsküdar Doğancılar'da tekkesi bulunan münzeviliğiyle meşhur Şeyh Seyyid Ahmed Raûfî'ye bağlı olduğu ve onu birçok defa ziyaret ettiği kaydedilir (Hüseyn Vassâf, V, 62). Kendisini gizleyen kıyafetlerle elçi alayını izlemek için halkın arasına karışmasında, bu gezilerde satın aldığı meyve ve sair maddeleri yolda yemesinde vb. sıradan davranışlarında hapsedildiği yılların izlerini aramak mümkün-dür.

III. Osman kısa saltanat süresine rağmen birçok hayır eseri meydana getirmiş ve buna bağlı vakfiyeler tesis etmiştir. I. Mahmud tarafından temeli atılan Nuruosmaniye Camii ve Külliyesi'nin pek az ekşiği III. Osman tarafından tamamlanmış ve 1 Rebîülevvel 1169 (5 Aralık 1755) Cuma günü çok büyük bir törenle ve ziyafetle açılışı yapılmıştır (Bâb-ı Defterî, Teşrifât Kalemî, dosya, nr. 4/26-27, 63; Hâkim Mehmed, vr. 170^b-178^b). III. Osman, cami ve diğer yapıları kendi adına tamamlayabilmek için sadrazam aracılığı ile şeyhülislâmın izni / fetvasını da almıştır (BA, Cevdet-Saray, nr. 534). Burada, içinde namaz kılınmadığı için emlak-i hümayun olduğu ve miras yoluyla intikal ettiği hük-münden hareket edilmiş ve III. Osman'ın vakfı olarak tescilli yapılmıştır. Bir süre Osmanî adıyla da tanınan Nuruosmaniye Külliyesi üç mektepli medrese, imâret, kütüphane, türbe, muvakkit odası, meşkhâne, sebil, çeşme, han ve dükkânlardan

oluşmaktaydı. III. Osman, 1169'da (1755-56) Üsküdar Sarayı ve Bahçesi'nin bulunduğu yerde ev ve dükkânlarıyla beraber yeni bir mahalle inşa ettirmiş, İhsaniye adını alan bu semtte ikisi de günümüzde ayakta olan İhsaniye Camii ve mescidlerini yaptırmıştır. Otakçılar Takyeci mahallesinde sadece minaresinin kalması dolayısıyla Yanık Minare Mescidi diye tanınan camiyi mahfilli olarak Zilhicce 1168'de (Eylül 1755) yeniden inşa ettirmiştir. Seyyid Ahmed Nakşibendî'nin kabrinin bulunduğu mahaldeki bu yapıdan zamanımıza birkaç duvarı ulaşmıştır. Paşalimanı'nda yaptırdığı çeşme de bugün mevcut değildir. Korsan gemilerinin uğrak yer olan Midilli adasındaki Sıgri / Sıgri Limanı'nda yeni bir kale, cami ve hamam inşasına Kaptanıderyâ Karabağî Süleyman Paşa'nın nezaretinde 6 Şâban 1169'da (6 Mayıs 1756) başladığı, 3 Muharrem 1170'te (28 Eylül 1756) gece karaya oturan bir gemi sebebiyle Ahırkapı'da ilk defa fener inşası için emir verdiği bilinmektedir. Pağışah ayrıca Hz. Peygamber'in "kadem-i şerif"inin resmini yaptırıp bir tuğra ilâvesiyle Eyüp Sultan Türbesi'ne hediye etmiştir. Fransız elçisi Vergennes'nin öncülüğünde Avrupalılar'ın Büyükdere'de ikamet etmeye başlaması da bu dönemdedir. III. Osman'ın daha özel olan inşaa faaliyetleri saraylarla ilgilidir. Topkapı Sarayı'nda padişahların yatak odası olarak kullandıkları Sultan III. Murad Dairesi'nden başka Hünkâr Hamamı karşısında bu amaçla yeni bir oda yapılması bu arada sayılabilir. İnşaa ettirdiği kasrı hümâyûn kendi adını taşır (III. Osman Köşkü) ve Harem'in güneyindeki sur duvarı üzerindedir. Uzun yıllarını geçirdiği Şimşirlik Dairesi'nin duvarlarını alçaltıp pencerelerinin çoğunu açtırmış, burada bahçe, kameryeler, mermer fiskiye, havuz ve su çeşmeleri yaptırmıştır (BA, D. BŞM. BNE. defter, nr. 41184, s. 1-11; BA, D. BŞM. BNE. defter, nr. 15924, s. 1 vd.).

BİBLİYOGRAFYA :

T SMA, nr. E. 69/1-53, E. 986, E. 2266/1-2, E. 2454/1-3, E. 3096, E. 5224, E. 5419, E. 6115, E. 7721, E. 10186/1-2, E. 12358, s. 1-5, 8-11; nr. D. 874, D. 3311, D. 3382, D. 5387, D. 8712, D. 9869, D. 10109; BA, MD, nr. 156, s. 290-292/h. 1, 293-294/1, 302-303/1, 309/1, 314/2, 315/2; nr. 157, s. 8-9/2, 13/1, 16/1, 27/1, 55/1, 56/1, 79/1, 84/1, 85/2, 189/3, 222/2; nr. 158, s. 3/2-337; nr. 159, s. 56/2, 296/1-2; nr. 264, s. 430/1-483/9; BA, *Divân-ı Hümâyûn, Ruûs Defterleri*, nr. 50, s. 251; *Divân-ı Hümâyûn, Nâme-i Hümâyûn Defterleri*, nr. 1, s. 75-78; nr. 2, s. 39, 48-9; nr. 8, s. 324-325/250, 386/298; BA, KK, nr. 676, mükerrer 1, s. 2-4, 41-43; nr. 7129, s. 7; nr. 7131, s. 9, 14; nr. 7307, s. 2; BA, D.MSF, defter, nr. 32122, s. 1-10; D.MSF., dosya,

nr. 11/154; BA, D.BŞM. defter, nr. 3031, s. 1; nr. 3221, s. 2; nr. 3305, s. 2-4; nr. 41180, s. 2-3; nr. 41184, s. 1-11; D.BŞM. MTE. defter, nr. 11149, s. 7, 15, 32, 37-39; nr. 11155, s. 2-40; nr. 11173, s. 8, 25, 28, 42, 50; D.BŞM. BNE. defter, nr. 15924, s. 1 vd. Bâb-ı Defteri, Teşrifât Kalemi, dosya, nr. 4/26-27, 63; BA, HH, nr. 248, 1280; BA, Ali Emîrî - III. Osman, nr. 1508, 1619, 2232, 2695, 2988, 3790, 3791, 4157, 4162, 4227, 4321, 4706, 5653, 5659, 7348; BA, Cevdet-Dâhiliye, nr. 958, 4023; BA, Cevdet-Saray, nr. 534, 7548; BA, İbnülemin-Hâriciye, nr. 1472; *Sultân Osmân-ı Sâlis Vakfı-yesî*, TSMK, Hazine, nr. 1811, vr. 1^b-30^b; Silâhdar, *Nusretname: Tahlil ve Metin* (haz. Mehmet Topal, doktora tezi, 2001), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, vr. 266^b, 292^b, 293^b, 295^b, 297^a, 308^a; *Uşşâkizâde Tarihi* (haz. Raşit Gündoğdu), İstanbul 2005, I, 352; II, 707-708, 792; Sirkâtîbî Kahvecibaşı Ahmed Bey v.dğr., *Rûznâme-i Sultân Osmân Hân-ı Sâlis*, T SMA, nr. E. 12358, s. 1-5, 8-11; *Rûzmerre*, Arkeoloji Müzeleri Ktp., nr. 397, vr. 1^a-33^a, 37^a; *Rûzmerre*, İÜ Ktp., TY, nr. 3580, vr. 31^a-34^b; Ahmed b. Mahmûd, *Târih*, Berlin Staatsbibliothek, Orientalische Abteilung, nr. 1209, vr. 367^a-370^b; Şehrîzâde Mehmed Saîd, *Târih-i Nevepydâ*, İÜ Ktp., TY, nr. 3291, vr. 23^a-28^a; Mustafa Kesbî, *İbretnâmâ-yı Devlet* (haz. Ahmet Öğreten), Ankara 2002, s. 38-42, 49-50, 133-137, 333; Hâkim Mehmed, *Târih*, TSMK, Bağdat Köşkü, nr. 231, vr. 89^a, 91^a-149^b, 163^a-234^b, 240^b-251^a; Şem'dânîzâde, *Mür'it-tevârih* (Aktepe), I, 177-182; II/A, s. 3-13; *Ahmed Resmî Efendi'nin Hamiletü'l-küberâ'sı ve Müstakimzâde Zeyli* (haz. Zeynep Aycibin, TTK Belgeler, XXII/26 [2002], içinde), s. 223-224; Hüseyin Ayvansarayî, *Mecmûa-i Tevârih* (haz. Fahri Ç. Derin - Vâhid Çabuk), İstanbul 1985, s. 12, 150, 170, 236, 320; a.mlf., *Hadikatü'l-cevâmî: İstanbul Câmileri ve Diğer Dinî-Siivil Mi'mari Yapıları* (haz. Ahmed Nezih Galitekin), İstanbul 2001, s. 63-64, 370, 481, 637-638; Ahmed Câvid, *Vefeyât-ı kibâr*, TSMK, Hazine, nr. 1295, vr. 35^b-36^a, 58^a; Vâsîf, *Târih*, I, 41-92; Ferâizîzâde Mehmed Saîd, *Gülşen-i Maârif*, İstanbul 1252, II, 1491-1503; İsmâil Ziyâî, *Metâliu'l-âliye fi gurreti'l-gâliye*, İÜ Ktp., Nâdir Eserler, TY, nr. 2486, vr. 228^b-231^a, 253^a-285^a; Âkîf Mehmed, *Târih-i Cülûs-i Sultân Mustafa-yı Sâlis*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2108, vr. 1^a, 4^b-6^b; Hammer, GOR, IV, 483-505; Tayyârîzâde Atâ Bey, *Târih*, İstanbul 1293, II, 103-104; *Buyruldu Mecmûası*, TTK Ktp., Yazma, nr. 70, vr. 7^b, 92^b; Mehmed Râif, *Mir'ât-ı İstanbul I: Asya Yakası* (haz. Günay Kut - Hatice Aynur), İstanbul 1996, s. 66, 106-109, 307; Hüseyin Vasâf, *Sefîne*, V, 57-62; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 337-341; M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1980, s. 97; Cevriye Artuk, "Osmanlı Padişahı 3. Osman'ın Sikkelerine Genel Bir Bakış", *Birinci Milli Tarih Kongresi: 6-9 Şubat 1978, Tebliğler*, İstanbul 1980, s. 349-358; Kemal Beydilli, *Büyük Friedrich ve Osmanlılar: XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Prusya Münasebetleri*, İstanbul 1985, s. 32-36; François de Tott, *Türkler ve Tatarlar Arasında* (trc. Reşat Uzman), İstanbul 1996, s. 17-21, 45; N. M. Penzer, *Harem* (trc. Doğan Şahin), İstanbul 2000, s. 245, 249-250; Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, İstanbul 2001, I, 218-220, 465-466; II, 743-744; III, 1181, 1360, 1376, 1463; Şinasi Altındağ, "Osman III", *İA*, IX, 448-450; J. H. Kramers, "Othmân III", *El²* (İng.), VIII, 182-183.

FİKRET SARICAOĞLU

OSMAN el-BETTÎ

(عثمان البتّي)

Ebû Amr Osmân b. Süleymân
b. Cürmüz el-Bettî
(ö. 143/760 [?])

Basra'nın

önde gelen âlimlerinden, fakih.

Hayatı hakkında çok az bilgi vardır. II. (VIII.) yüzyılda yaşamış birçok İslâm âlimi gibi mevâliden olup İbn Sa'd ve İbn Kuteybe'ye göre Benî Zühre'nin mevlâsıdır; Halîfe b. Hayyât ve İbnü'l-Cevzî onun bu kabilenin Sakîf ailesine mensup olduğunu ifade eder. Birçok kaynakta, Bettî nisbesinin onun Basra'da meşhur kalın bir giysisi olan "bett" ticaretiyle meşgul olmasıyla ilişkili bulunduğu belirtilmektedir. Vefat tarihi olarak 143 (760) yanında 140 (757) ve 147 (764) yılları da verilmektedir.

Aslen Kûfeli olmakla birlikte Basra'ya yerleşen ve burada meşhur olan Osman el-Bettî, ricâl kaynaklarına göre sahâbeden Enes b. Mâlik'i görüp ondan hadis rivayet ettiği için tâbiîn neslinin geç tabakalarından (sığârü't-tâbiîn) sayılsa da ilmi faaliyetlerini gerçekleştirdiği dönem ve ilmi ilişkileri açısından tebeu't-tâbiîn neslindedir. Nitekim tâbiînin önde gelen isimlerinden Hasan-ı Basrî'nin öğrencisi olmuş, Şa'bî'den rivayetlerde bulunmuştur. Basra ilim çevrelerinde önemli bir mevkîye sahip olduğu anlaşılan Osman el-Bettî'den rivayette bulunanlar arasında Şu'be b. Haccâc, Süfyân es-Sevrî, İbn Uleyye gibi isimler vardır. Osman el-Bettî'nin sika kabul edildiği cerh ve ta'dîl eserlerinde genellikle Yahyâ b. Maîn'in onun hakkındaki olumsuz görüşünün de kaydedildiği görür. İbn Hacer, Osman el-Bettî'ye yöneltilen tenkitlerin onun re'y ile (kişisel görüş) meşgul olmasından kaynaklandığını belirtmektedir. II. (VIII.) yüzyılın önde gelen hadisçilerinden Süfyân b. Uyeyne'nin İsrâiloğulları hakkındaki bir rivayeti açık-larken İslâm ümmetinde ilk defa re'y temelinde fikir beyan edenlerin Medine'de Rabîâtürre'y, Kûfe'de Ebû Hanîfe ve Basra'da Osman el-Bettî olduğunu söylemesi bu görüşü destekler niteliktedir.

Kaynaklardaki bilgiler, Osman el-Bettî'nin İslâm düşüncesine yön veren yoğun tartışmaların yaşandığı II. (VIII.) yüzyılda önemli bir merkez olan Basra'nın önde gelen şahsiyetlerinden olduğunu göstermektedir. Yakın arkadaşı Ebû Hanîfe'nin kendisine yönelik Mürciîlik suçlamasına cevap olmak üzere ona hitaben kaleme aldığı